

УДК 323.28:911.3:316.42(100)

ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТІ

Любов Котик, Мирослава Книш

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

У статті розглянуто тероризм як одну з ключових глобальних проблем людства XXI ст. Обґрунтовано складність його вивчення, зумовлену розмитістю просторових меж, високою динамічністю та низьким рівнем прогнозованості проявів терористичної діяльності. Виділено ключові групи чинників формування терористичної діяльності: соціально-економічні, політичні, психологічні, ідеологічно-релігійні та технологічні. На основі даних глобального індексу тероризму охарактеризовано циклічну динаміку інтенсивності терористичних проявів у світі. Визначено сучасні макрорегіональні осередки тероризму та тенденцію зміщення епіцентру активності до держав Африканської субсахари, зокрема регіону Сахель. Розкрито особливості просторового розподілу смертності від терористичних атак. Зосереджено увагу на ситуації в Україні у контексті зміни значень глобального індексу тероризму після 2014 р. Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до дослідження та протидії сучасним проявам терористичної діяльності.

Ключові слова: тероризм, просторові аспекти, терористична діяльність, глобальний індекс тероризму, терористичні організації, макрорегіони світу.

SPATIAL ASPECTS OF TERRORIST ACTIVITY IN THE WORLD

Liubov Kotyk, Myroslava Knysh

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

The article considers terrorism as one of the key global problems of humanity in the 21st century. It substantiates the complexity of its study, caused by the blurred spatial boundaries, high dynamics and low predictability of terrorist activity. Key groups of factors shaping terrorist activity are identified: socio-economic, political, psychological, ideological-religious and technological. Based on data from the Global Terrorism Index, the cyclical dynamics of the intensity of terrorist manifestations in the world are characterised. Contemporary macro-regional centres of terrorism and the trend of shifting the epicentre of activity to sub-Saharan African countries, in particular the Sahel region, are identified. The peculiarities of the spatial distribution of mortality from terrorist attacks are revealed. Attention is focused on the situation in Ukraine in the context of changes in the global terrorism index after 2014. A conclusion is made about the need for a comprehensive approach to researching and countering contemporary manifestations of terrorist activity.

Keywords: terrorism, spatial aspects, terrorist activity, global terrorism index, terrorist organisations, macro-regions of the world.

У 20-х роках XXI ст. однією з глобальних проблем людства, на рівні з «традиційними» глобальними викликами XX ст. – війни і миру, звуження демократії й посилення авторитаризму й деспотії, кризи світового урядування, подолання бідності, розв'язання демографічних викликів, неконтрольованої міграції, псевдоурбанізації, подолання відставання економічного розвитку, скорочення запасів мінеральних й енергетичних ресурсів, доступу до питної води, розв'язання екологічних проблем та ін. є глобальна проблема тероризму. Це межева проблема, яка формується на стику політичних, економічних, демографічних і соціальних проблем під впливом глобалізації інформаційного простору, поширення антидержавницьких та антирелігійних ідеологій, закликів, через ідеологічні та соціокультурні розбіжності, до антисоціальних й антигуманних дій проти мирного населення з застосуванням зброї або побутових речей, які трансформуються у зброю. На відміну від усталених й добре вивчених уже традиційних глобальних проблем людства (війни і миру, голоду й недоїдання населення, депопуляції населення, екологічних загроз та ін.), які мають чітко окреслені просторові межі поширення, що сприяє напрацюванню концепцій їхнього розв'язання, глобальна проблема тероризму має розмиті й часом слабо територіально означені просторові межі, що робить її складною у вивченні, оскільки позбавляє аспекту передбачуваності у довготерміновій перспективі гостроти прояву та територіального охоплення наслідків.

Викликом є й те, що терористична діяльність може спричинити локальні і регіональні війни, неконтрольовані міграційні рухи, соціально-економічну стагнацію, посилення авторитаризму та ін., що робить її особливо непередбачуваною у перебігу та потребує комплексного трансдисциплінарного дослідження з застосуванням сучасних методик соціологічних та аналітичних досліджень, поведінкового моделювання та ін.

Проаналізувати сучасні просторові аспекти поширення глобальної проблеми тероризму, а також тенденції терористичної діяльності на глобальному та макрорегіональному рівнях є метою цієї статті.

На сьогодні в науці немає єдиного підходу до означення поняття тероризм. Маючи латинське походження, від лат. *terror* – страх, поняття первинно застосовано у французьких наукових джерелах – фр. *terroriser* й означало «залякувати насильством, тримати у стані постійного страху» [6]. У світову науку поняття інтегровано завдяки британському вченому Ed. Burke, який у праці «*Revolution in France*» (1790) присвяченій розмислам про французьку революцію та її контрастам з історично усталеним британським консерватизмом, означив революцію «епохою терору».

У міжнародних нормативних документах поняття тероризм вперше застосовано Лігою Націй в «Конвенції по запобіганню та покаранню актів тероризму»(1937): «Злочинні дії, що здійснюються проти іншої держави або населення будь-якої держави з тим, щоб викликати страх серед окремих осіб, груп або більшості населення» [6].

Переважно, характерними змістовними ознаками поняття тероризм при наведенні його означення в міжнародних та національних нормативних документах, наукових публікаціях зараз є: насильство або погроза його здійснення; цивільне населення або неармійські мішені, політичні, ідеологічні або релігійні мотивації; недержавні або державні виконавці. Узагальнююче визначення поняття, тероризм можна сформулювати як: «Насильницькі дії недержавних виконавців проти цивільного населення з політичною, релігійною чи іншою метою» [4–6]. При цьому, при наведенні означення поняття тероризм, більшість вчених сходяться до думки, що: тероризм як суспільно-політичне явище є складним, динамічним і важкопрогнозованим актом насильства; він торкається практично усіх аспектів суспільного життя: політичних, економічних, соціальних, психологічних, релігійних тощо.

Глобалізація та формування цифрового суспільства розширюють перелік чинників, які впливають на формування тероризму та перебіг терористичної діяльності, спричинюють появу нових видів і напрямків тероризму, залучення в терористичну діяльність різних верств населення, омолодження тероризму тощо. Загалом, можна виділити п'ять головних груп чинників, які спричинюють тероризм: соціально-економічні, політичні, психологічні та індивідуальні, ідеологічні та релігійні, технологічні та технічні (рис. 1).

Загалом, терористична діяльність дуже рідко буває спричинена дією одного чинника, переважно це комплексний вплив чинників, що суттєво ускладнює пошук підходів до зменшення прояву терористичної діяльності, вирішення проблем її виникнення. Власне інтенсивність терористичної діяльності є результатом мультиплікативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, які мають різну тривалість дії і гостроту прояву, що робить її чуттєвою як до конструктивних змін у суспільстві так і посилюється за поглибленням деструктивних суспільних змін.

На сьогодні проблеми тероризму у світі досліджують вчені з сфери політології, міжнародних відносин, національної і міжнародної безпеки, поведінкової психології, військової справи, соціології, глобалістики, політичної географії та модерних міждисциплінарних напрямків наукових пошуків. Значний внесок у вивчення тероризму здійснюють міжнародні інституції: UN, NATO, WB, National Counterterrorism Center [16], Stockholm International Peace Research Institute [18], Institute for Economics and Peace [13] та ін. Їхні представники здійснюють моніторинг стану терористичної діяльності у світі, розраховують та популяризують аналітичні показники (індекси) змін інтенсивності тероризму, напрацьовують стратегії недопущення наростання активності терористичної діяльності за макрорегіонами світу.

Політичні	Ідеологічні та релігійні	Соціально-економічні	Психологічні та індивідуальні	Технологічні та технічні
• сильні сепаратистські настрої і прагнення до самовизначення; • протистояння політичних сил (партій, рухів) та їхня радикалізація; • корумпованість влади, державних інституцій; • глобалізація / регіоналізація політичних процесів; • локальні, регіональні, військові конфлікти, повномасштабна війна	• екстремістські, націоналістичні, релігійні, субкультурні ідеології, які виправдовують насильство і заохочують до нього; • ідея "священної війни" (релігійної, етно-національної, плеємної та ін.) або пропагування захисту інтересів певної групи; • тривалі історичні конфлікти націлені на подолання несправедливості	• глобока соціально-економічна поляризація суспільства, соціальна нерівність, зубожіння, крайня бідність; • тривале безробіття, особливо молоді, люмпенізація населення; • криза економіки держави, її тривалий занепад, відставання в рівнях економічного розвитку; • нерівність в доступі до економічних ресурсів; • нерівність соціальних можливостей	• падіння довіри до влади, довіри до встановлення й дотримання колективної справедливості; • деструктивна правосвідомість, антигуманні моральні цінності; • тривалий вплив пропаганди; • добровільне чи примусове вербування; • залякування, страх; • прагнення до влади; • потреба у визнанні; • потреба у помсті	• нові канали комунікації з використанням Інтернет ресурсів; • використання цифрових платформ, як місця для здійснення терористичних атак (віртуальний тероризм, цифровий тероризм); • можливість безнаказанно фінансувати криптовалютою терористичну діяльність та зберігати конфіденційність; • бізнес на цифровій терористичній діяльності; • доступність зброї (значні обсяги ринку нелегальної зброї); • доступність інформації (Dark Web) про створення зброї та вибухових пристроїв

Рис. 1. Чинники виникнення тероризму

У глобальному аспекті, інтенсивність терористичної діяльності в світі характеризується циклічними коливаннями, що засвідчує висхідна (2011–2017 рр., 2023–2025 рр.) й низхідна (2018–2022 рр.) динаміка глобального індексу тероризму найтерористичніших держав світу останніх років (рис. 2). Водночас, вона демонструє стрімкість розвитку терористичної діяльності та набуття її високої інтенсивності на прикладі Буркіна-Фасо, де глобальний індекс тероризму зріс з 0,0 (2011) до 8,521 (2025), чи Нігеру – з 1,98 (2012) до 7,776 (2025) [20].

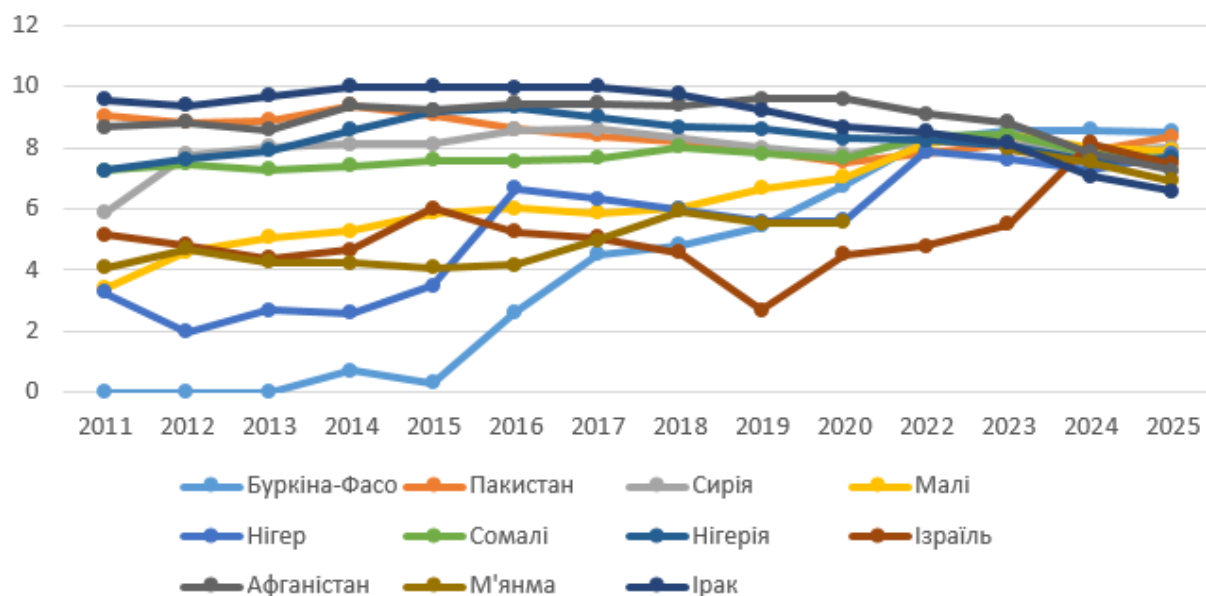

Рис. 2. Глобальний індекс тероризму держав світу, 2011–2025 рр.
Побудовано за даними: [12, 14, 18, 20]

В Україні, через порушення її територіальної цілісності та анексію росією АР Крим (2014) глобальний індекс тероризму зріс з 2,15 (58 місце у світі, 2013) до 7,2 (12 місце у світі, 2015) і зменшився після початку повномасштабного вторгнення до 1,535 (73 місце у світі, 2023) перебуваючи останніми роками на рівні дуже низького (менше 2,0) і низького (2,0-4,0) значення (рис. 3).

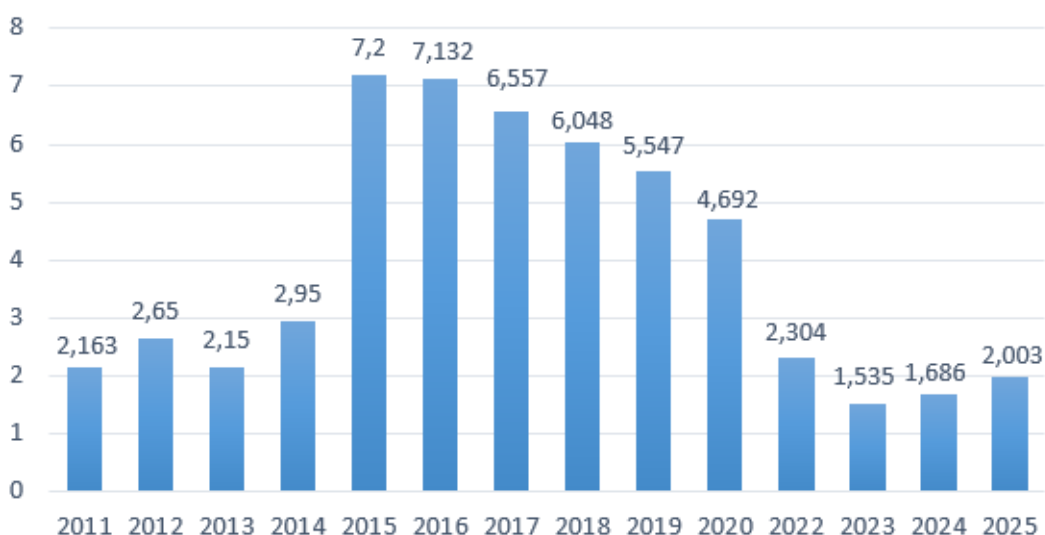

Рис. 3. Україна: глобальний індекс тероризму, 2011–2025 рр.
Побудовано за даними: [12, 20]

З 163 держав світу, стан, динаміка та інтенсивність (2024) тероризму в яких бралися до уваги при обчисленні Institute for Economics and Peace глобального індексу тероризму 2025, у трьох державах (1,8 % загальної кількості держав, для яких обчислюється глобальний індекс тероризму) – Біркіна-Фасо, Пакистан, Сирія – індекс перевищує значення 8,0 і є на рівні дуже високого значення. 15 держав (9,2 %) характеризуються високим значенням глобального індексу тероризму (6,0-8,0); 13 (8,0 %) – середнім; (4,0-6,0); 14 (8,6 %) – низьким (2,0-4,0); 54 держави (33,1 %) – дуже низьким (0,0-2,0) [20]. У 64 досліджуваних державах світу (39,3 %) прояви терористичної діяльності в 2024 були відсутні, їхній глобальний індекс тероризму 2025 становить 0,0.

До першої десятки найтерористичніших держав світу за значенням глобального індексу тероризму 2025, входять держави трьох макрорегіонів світу: Південної Азії (Пакистан (8,374), Афганістан (7,262)), Південно-Західної Азії (Сирія (8,006), Ізраїль (7,463)), Африканської субсахари (Буркіна-Фасо (8,581), Малі (7,907), Нігер (7,776), Нігерія (7,658), Сомалі (7,614), Камерун (6,944)) (рис. 4).

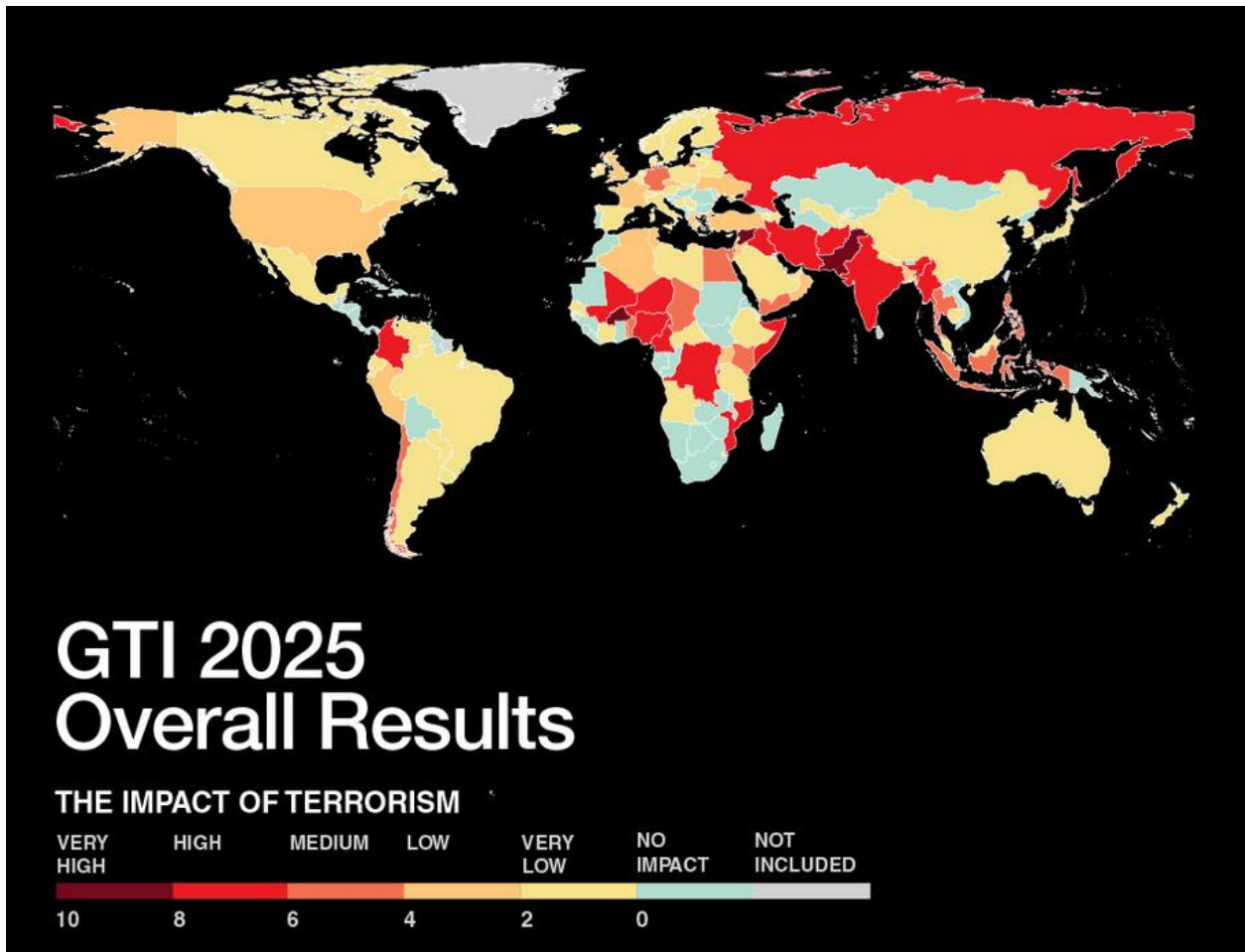

Рис. 4. Глобальний індекс тероризму, 2025 р.

Джерело: [20, с. 7]

У Європейському макрорегіоні найвищі значення глобального індексу тероризму 2025 в Німеччині (4,748, 27 місце у світі) та Росії (6,267, 16 місце у світі); у макрорегіоні Північна Америка – в США (3,517, 34 місце у світі); Латинська Америка і Кариби – в Колумбії (6,381, 15 місце у світі); Північна Африка – в Єгипті (4,416, 29 місце у світі); Східна Азія – в Китаї (1,863, 49 місце у світі); Південно-Східна Азія – в М'янми (6,929, 11 місце у світі); Центральна Азія – у Таджикистані (0,999, 70 місце у світі); Австралія і Океанія – в Австралії (1,973, 46 місце у світі) [20].

Україна за значенням глобального індексу тероризму 2025 займає 45 місце у світі та має низьке значення показника – 2,003.

Загалом, у 2024 р. на 14 % зростає кількість держав світу (з 58 до 66), де фіксувалися терористичні дії та інциденти; загострення терористичної діяльності відбулося у 45 державах світу, що свідчить про розширення просторових масштабів терористичної діяльності та її радикалізацію, в 34 – рівень її активності терористичної діяльності зменшилися [20].

Позитивом є зменшення кількості загиблих у 2024 р. від терористичної діяльності – 7555 ос., що на 13% менше показника 2023 р. [20, с. 12]. 86 % усіх смертей від терористичних атак припадало 2024 р. на десять держав, з яких лідером були Буркіна-Фасо (20 % загальної кількості померлих від терористичних атак 2024 р.) і Пакистан (14 %) (рис. 5).

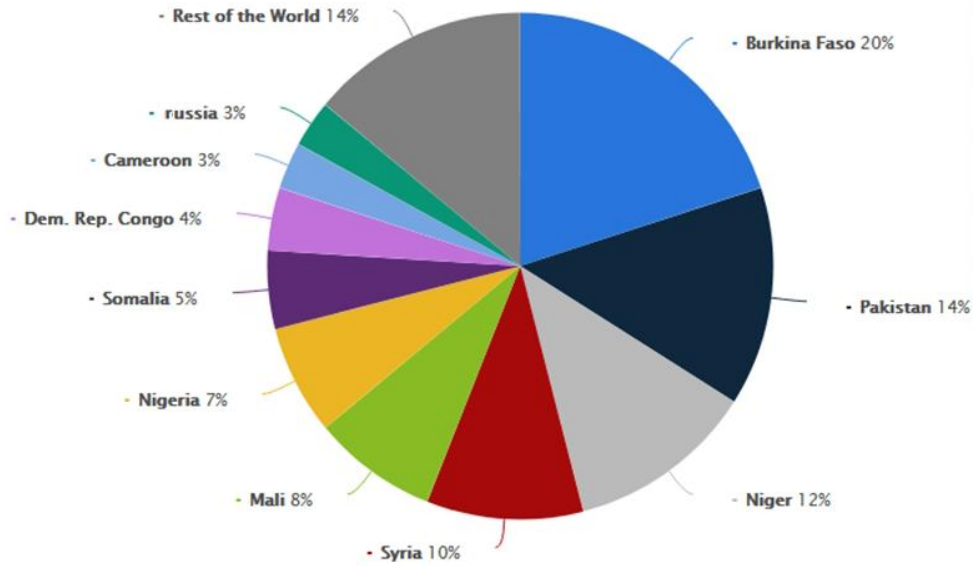

Рис. 5. Смертність від тероризму за країнами світу, 2024 р.
Джерело: [18; 20, с. 12]

Стійка тенденція до зменшення смертності від тероризму фіксується в Афганістані, де 2024 р. загинуло 113 ос., що в 88 разів менше від показника 2018 р. (рис. 6).

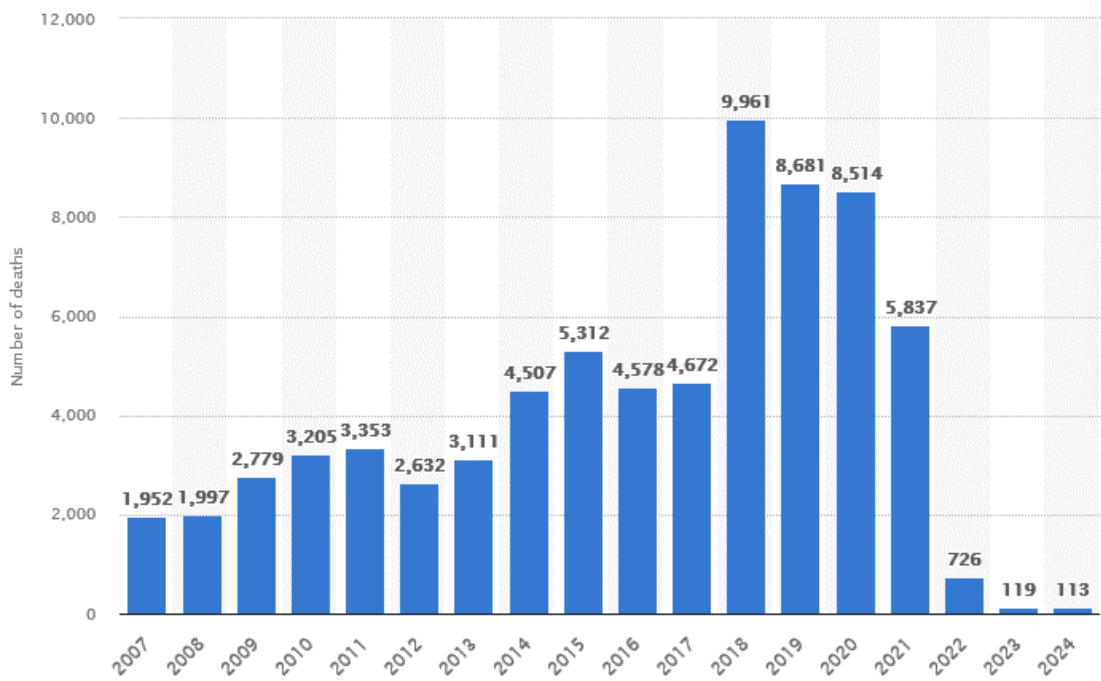

Рис. 6. Динаміка смертності від тероризму в Афганістані, 2007-2024 рр.
Джерело: [14, 18]

Зниження смертності від тероризму зумовлено зменшенням на 3 % кількості терористичних атак у світі (3492 випадки у 2024 р.) та їхньої масштабності. Головно, це відбулося завдяки зниженню на 85 % терористичної діяльності у М'янмі [20].

У просторовому аспекті найбільше смертей від терористичної діяльності локалізовано у державах макрорегіону Африканська субсахара, зокрема Сахель на який припадає 19 % терористичних атак у світі (2024).

Більшість смертей від тероризму пов'язані з діяльністю чотирьох терористичних організацій: Islamic State (IS), Jamaat Nusrat Al-Islam wal Muslimeen (JNIM), Tehrik-e-Taliban Pakistan

(TTP), and alShabaab [20]. Сукупно на терористичні акти вчинені ними у 2024 р. припало 4204 смертей, що є на 11 % більше показника 2023 р. Найнебезпечнішою терористичною організацією в світі залишається Ісламська держава (Islamic State), кількість радикальних прихильників якої зростає з кожним роком, а регіон впливу й здійснення терористичних атак у 2024 р. охопив 22 держави світу. Водночас найсмертоноснішими терористичними атаками у 2024 р. були атаки організовані представниками Jamaat Nusrat Al-Islam wal Muslimeen – середній показник смертності 10 осіб на одну терористичну атаку. Розподіл терористичних атак за країнами світу, що найбільше зазнали втрат від тероризму в 2024 р. подано на рис. 7.

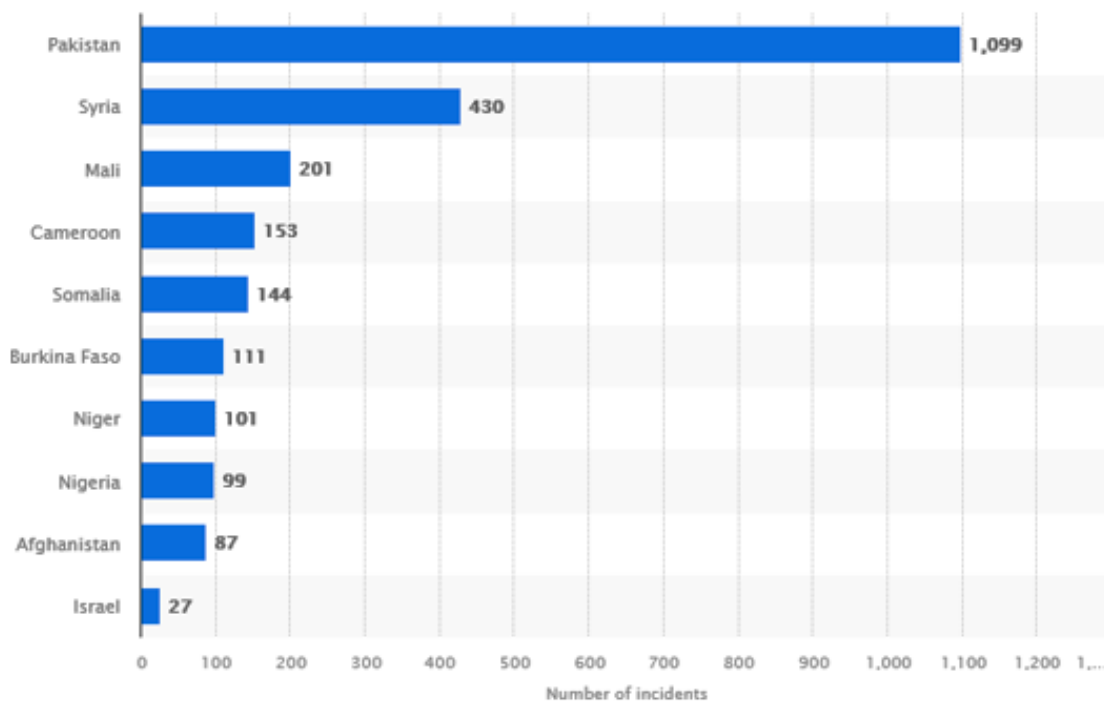

Рис. 7. Кількість терористичних інцидентів у державах, які найбільше постраждали від тероризму в 2024 р. Джерело: [18]

Загалом, тероризм залишається глобальним викликом для людства. Хоча кількість держав, де рівень тероризму є високий скорочується, проте зростає кількість держав, де має місце терористична діяльність. Епіцентр терористичної діяльності, який в нульових роках ХХІ ст. мав місце в Південній Азії та на Близькому Сході зараз зміщується у напрямку Африканської субсахари, зокрема, Сахель, де переважають менш економічно розвинуті й політично нестійкі, з авторитарними режимами держави. Водночас у демократичних державах Європи зростає кількість терористичних атак на ґрунті релігійної чи етнічної ненависті, політичної нетерпимості, які вчиняють підлітки і жінки [15, 21], що свідчить про розширення мережі терористичних організацій, омолодження їхніх членів, застосуванні інформаційних технологій вербування прихильників тощо. Цифрові технології формують новий вид тероризму – кібертероризм, який має деструктивний вплив на інформаційні, безпекові аспекти функціонування держав і потребує пошуку нових методів виявлення, локалізації і недопущення розвитку терористичної діяльності на глобальному та регіональному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальні проблеми сучасності: підручник / за ред В. С. Бакірова. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2019. 632 с.
2. Книш М., Котик Л. Актуальні наукові підходи до трактування глобальних проблем // Grail of Science. 2022. № 20. С. 271-276. DOI:10.36074/grail-of-science.17.06.2022.055.
3. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 330 с.
4. Книш М. М., Котик Л. І. Глобалізація терористичної діяльності // Географія та туризм: наук. зб. / Ред. кол.: Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін. Вип. 21. Київ : Альтерпрес, 2012. С. 145-155.

5. Книш М. М., Котик Л. І. Політико-географічна глобалістика: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 484 с.
6. Книш М. М., Котик Л. І., Наконечна Г. В. Поняття «тероризм» у термінологічному апараті сучасної науки // Географія та туризм: наук. зб. / Ред. кол.: Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін. Вип. 33. Київ: Альфа-ПК, 2015. С. 141–150.
7. Котик Л. І. До проблеми типізації глобальних проблем людства // Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства: зб. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 квітня 2022 р.). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 101–105.
8. Лукашевич В. М. Глобалістика: навч. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Львів: Новий Світ-2000, 2010. 440 с.
9. Щорічник СІПРІ 2023: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/07/24/2024-SIPRI_2023-SITE.pdf.
10. Buchholz K. ISIS' Most Deadly Attacks Now Take Place in Africa, 2025. URL: <https://www.statista.com/chart/35445/fatalities-due-to-isis-attacks-subgroup>.
11. Countries with the highest share of deaths by terrorism in 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/377061/countries-with-the-highest-number-of-deaths-by-terrorism>.
12. Global Terrorism Index / JRC Indicators Explorer. URL: <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/explorer/indices/gti/global-terrorism-index>.
13. Heidelberg Institute for International Conflict Research. URL: <http://www.hiik.de/en>.
14. Institute for Economics and Peace. URL: <http://economicsandpeace.org>.
15. Lone Wolf and Youth Terrorism. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Lone-Wolf-and-Youth-Terrorism.pdf>.
16. McCarthy N. The Global Economic Impact Of Terrorism, 2019. URL: <https://www.statista.com/chart/11875/the-global-economic-impact-of-terrorism>.
17. National Counterterrorism Center : Report on Terrorism, 2024. URL: <https://documents.pclob.gov/prod/Documents/OversightReport/4ce093a4-d28d-4996-a35b-c11d18e19018/PCLOB%20FY2024%20NCT%20REPORT%20-%20Completed%20508%20-%20Dec%2017%202024.pdf>.
18. Statista. URL: <https://www.statista.com>.
19. Stockholm International Peace Research Institute. URL: <http://www.sipri.org>.
20. The Global Terrorism Index 2025. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2025/03/Global-Terrorism-Index-2025.pdf>
21. The Plague of Global Terrorism, 2015. URL: <https://www.economist.com/graphic-detail/2015/11/18/the-plague-of-global-terrorism>.

УДК 911.3:339.9:663.9

МІЖНАРОДНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ І СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ КРАЇН НА СВІТОВОМУ РИНКУ КАВИ: МЕТОДИКА ВИЯВЛЕНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ

Орест Ярошик

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Сформульовано тези про значення кави у економічному, соціальному, екологічному вимірах на рівні світу і окремих країн. При аналізі наукової літератури та аналітичних звітів виявлено, що розгляд світового ринку кави проводиться з дискурсу найбільших виробників, експортерів та споживачів. Міжнародний поділ праці та спеціалізація є вихідними географічними поняттями формування і функціонування світового ринку кави. Проаналізовано індекс виявленої конкурентної переваги країн на світовому ринку кави і її заміників із вмістом кави (2023) і співставлено з часткою країн у виробництві зеленої кави, експорті зеленої та інших видів кави. Виділено групи країн з високим значенням індексу виявленої конкурентної переваги на світовому ринку кави.

Ключові слова: світовий ринок кави, міжнародний поділ праці, спеціалізація, експорт, індекс виявленої конкурентної переваги, зелена кава, кава та її замітники.